

- Dədə hey!.. Ay dədə!.. Dədə!.. Nə yatıbsan? Oyan! Oyan, ay kişi. Ay tifağı dağılan kişi... Ay dağdan ağır kişi... Mənə sənsiz yaşamaq çox çətindi. Deyünce üzünü görə bilmədim, ay dədə. Başım qarışdı yeyib-icməyə, qumara, eys-ışrətə... Axı sən də nə yaşadın ki? Heç nə. Cəmi vur-tut səksən il. Nədir ki, bu yaş sənin kimi dağdan ağır, top kimi sağlam kişi üçün? Araç içmədin, siqaret çəkmirdin. Axı sən hələ bir həştad il də yaşaya bilərdin. Niyə belə tez getdin bu dünyadan, ay dədə? Niyə məni sağır qoydun bu oğraş, zətiqırq dünyadakı zətiqırqların, saticıların, insan qanına susayan oğraşların içərisində... Adama Allahın bir araqını da almırlar. Səninləyəm ey, ay kişi. Niyə məni eşitmirsən? Deyirəm məni niyə sağır qoyub getdin bu dünyada? Hə, nə olar. Cavab vermə. Sus, görüm nə qədər susacaqsan... Elə bu dünyada da belə idin. Səndən bir sözü maqqaşla da qoparmaq olmurdu. Elə-belə kirimişə durub baxırdın. Əyyub peyğəmbərin səbri vardı sənə...

Bu sözlərdən sonra Məhəmməd susdu. Ətrafdakı qəbir daşlarına baxdı. Hava qaralmağa başlasa da, içdiyi araqın təsirindən Məhəmmədin göz qapaqları yavaş-yavaş yumulsa da, yaxınlıqdakı qəbir daşlarının üstündəki cavan oğlanların şəklini gördükdə, o, dərindən nəfəs aldı. Elə bil bir az ayılan kimi oldu. Yəqin ki, bu cavanların şəklini görəndə bir az toxdadı. Təsəlli tapdı. Və birdən təsəvvür elədi ki, özü də ölüb. Elə bu qəbir daşlarından biri də onunkudu. Bədəninə üsütmə düşdü. Elə bil içdiyi araqın təsirindən bir az ayıldı. Tez qulağını dartıb, dodağının altında nə isə pıçıldadı və uca dan bu sözləri dedi:

- Mən şükür sənə ey göydəki kişi. Burda yatanların çoxu lap cavan-cavan, sütlü uşaqlardı. Bu zətiqırq zamanədə mən hələ əlli il yaşamışamsa, buna da mən şükür...

Sonra cibindəki yarımçıq araq şüşəsini çıxartdı. Şüşəni torpağın üstünə qoyub başqa cibindən bir parça çörək, bir baş soğan və pendir çıxartdı. Qəbrin ayaq tərəfində oturdu. Bir də qəbiristanlığa göz gəzdirdi. Şüşəni götürüb başına çəkdi. Bir neçə qurtum içəndən sonra sifətini turşudub araq butulkasını yerə qoydu. Sonra atasının qəbir daşındakı ağsaqqal şəklinə baxdı. Elə bil dədəsi bu şəkildə

SÖHBƏT

bir az da yaşından qoca görünürdü. Və elə bil birdən dədəsi Məhəmmədə göz vurdu. Məhəmməd gözlerini ovuşdurub, bir də şəkilə diqqətlə baxdı. O, bu şəkili gah bir, gah da iki görürdü. Və deyəsən doğrudan da atası ona gah göz vururdu, gah da gülümsünürdü... Məhəmməd o biri qəbir daşlarındakı şəkillərə də baxdı. Deyəsən onlar sakit-sakit ona baxırdılar. Məhəmməd fikirləşdi ki, onu qara basır. Ona görə də tez danışımağa başladı.

- Əgər yaşasaydın, bu gün sənin yüz yaşın tamam olacaqdı. Əli yaşlı mən bədbəxt oğlunu da görəcəydin. Axı bu gün mənim də əlli yaşım tamam olur. Həmişə səninlə mənim ad günüm bir yerdə keçiriləndə, evimizdə bayram olardı. Bacılarım başıma tovuq quşu kimi dolanardılar. Amma indi heç birinin məni görməyə belə gozü yoxdu. Evdə biz cəmi iki kişi idik. Yeddi bacıdan sonra mən anadan olmuşdum. Ona görə də məni erköyün böyütmüşdün. Hər arzumu yerinə yetirirdin. Deyirdim dərs oxumaq istəmirəm, deyirdin oxuma. Deyirdim məktəbə getmək istəmirəm, deyirdin getmə. Deyirdim mənə pul ver xərcləyim, deyirdin götür evdən nə qədər istəyirsən. Sən kolxoz sədri idin. Pulun da sayını-hesabını bilmirdin. Mən də həmin pulları xərclədim qumara, araq, çaxıra, arvadlara... İndi nə savadım var, nə bir işin qulpundan yapışa bilərəm, nə də mənə pul verən var. Hər kəs öz kasıbçılığının hayındadı. Tənbəlliyimin, pulsuzağımın ucubundan arvad da qoşuldu başqasıyla getdi. Sən tikən evi də satıb xərclədim. İndi qalmağa da yerim yoxdur...

Məhəmməd sözlərin ardını deyər bilməyib qəhərləndi. Aqlamaq istədi. Bacarmadı. Şüşəni götürüb bir neçə qurtum da içdi. Pendir, soğan və çörəkdən bir tikə ağzına qoydu. Sonra o, havanın qaralmasına tamaşa elədi. Nəyisə xatırladı. Biğaltı gülümsündü.

- Vallah ay dədə, deyəsən axı sən həştad il yaşamaqla əməlli-başlı ömür sürürsən. Belə qarmaqarışq həyatda, it

yyəsinə tanıyan zamanədə bundan sonra mən beş il də yaşaya bilsəm, min şükür...

O, yenə də atasının şəklinə baxdı. Bu dəfə atası başı ilə elə bil "niyə" sualını verdi.

- Demək istəyirsən niyə? Ona görə ki, ay dədə, bu gün səhər bazara getmişdim. Fikirləşirdim ki, əlli yaşımı qeyd eləmək üçün bir yüngülvari bazarlıq eləyim. Bir az ondan-bundan borc pul tapmışdım... Bazar nə bazar.

Çoxdan idi getmədim. Nə istəyirsən var. Ancaq hamısı od qiymətinə. Ay kişi, o xiyar ki, var ey. Siz ona yerpənək deyirdiz. Kilosunu qəpik-quruşa satmaq istəyirdin heç kim almırdı. İndi o şöğəribin qiyməti bilirsən neçəyə olub?... Çəki balığı vardı ha. Sən gölməçədən səbətə tutub evə gətirirdin. Kolxozçular da tutub sənə pay verirdilər. Hər gün polumuzun üstü dolu olurdu çəki balığı ilə. O qədər çox olurdu ki, özümüz də yeyirdik, qonşulara da verirdik, hətta itə, pişiyə də verirdik, yenə də qurtarmırdı. Qalib xarab olurdu. Anam duzlayıb taxta boçkalara yığırdı. Çox vaxt heç duzda mağa duz da çatdırı bilmirdik. İndi kişisənə o çəki balıqlarının lap əl boydasını al ucuz qiymətə görüm necə alırsan. Köpək uşaqları dədələrinin də qiymətini qoyurlar o balığın üstünə. Bayram günlərində isə təkəç dədələrinin yox, nənələrinin, uşaqlarının da qiymətini qoyurlar o əl boyda çəki balığın üstünə. Bayram günü balıq tapan elə sevinir ki, elə bil müharibədə itkin düşən dədəsini tapıb. Yağlı qoyun əti olardı ha o vaxtlar. Heç neçiyə. Şor qiymətinə. Tap indi görüm o sədən tapırsan ya yox. Tapırsan da görək yarım aylıq əmək haqqını verərsən bir kilosuna. O vəzəri, şüyüd, turp vardı ey. Həyatımızda çürüyüb qaldılar. İndi elə matah olublar... Biz isə onları mal-qarayaya verirdik. Mal-qara dedim yadıma düşdü, keçmiş naxırlar. Əvvəllər bizim kəndimizdə, otuz evdə bir sürü mal-qara olardı. Kəndimizdə dörd çoban, dörd naxırçı vardı. Hər sürüdə də

üç yüz qoyun, iki yüz, iki yüz əlli baş mal-qara. İndi kəndimizdə heç otuz dənə qotur dana da yoxdur. İyirmi- otuz qoyun ola, ya olmasa. İndi deyəcəksən "niyə"? Sən bu sualı verməmişdən qabaq qoy mən cavabımı deyim. Sən hələ sağ olan vaxtdan örsüz yerlərini elədidilər üzümlük. Sonra da başladılar həmin üzüməndən araq, çaxır çəkməyə. Elə bizim kənddə o vaxtlar iki çaxır zavodu vardı. Biri kəndin bu başında, biri də kəndin o başında. Kəndin bu başından gələndə də çaxır zavoduna girib yaxşıca içirdik, kəndəndən çıxıb köyşənə mal-qaranı otlağa aparanda, ya da onları övüşdə çobanlara təhvil verməyə gedəndə də "başımızı düzəldirdik". Bu araq, çaxır da elə pulsuz idi deyən lümbəlüm vururduq. Bir də onda gördük ki, bu şöğəriblər bizi kişilikdən salıb... Sonra da üzümlükləri tar-mar eləyib, torpaqları satdılar camaata. Camaat da borc-xərçə o yerləri şumlatdırıb, taxıl, kartof, tərəvəz əkdilər. Budur ha, nə illah eləyirlərsə xərci-borcunu ödəmir... Nə isə dərdimiz yaman böyükdü, ay dədə. Bu millətə yaman aldatdılar... Əvvəllər bir bazar dərdi çəkirdik, indi ölkə özü dönüb bazara. Bu ölkədə vicdandan tutmuş qeyrətə, namusa, şəxsiyyətə, medala, fəxri ad, alimlik dərəcəsinə, torpağa qədər hər şey satılır. Heç kim heç kimin kitabını oxumur bu ölkədə. Kişisən heç nəyə fikir vermədən yaşa görüm necə yaşayırısan bu torpaqda, bu məmləkətdə. Bax elə bilirsən mən kəfəndə içirəm? Yox. Səhvən var. Dərddən içirəm, dədə. Dərddən... Çünki heç bir sualına cavab tapa bilmirəm...

Məhəmməd şüşəni götürüb içindəki olan-qalan araqı da başına çəkdi. Sonra yenə də sir-sifətini turşudub dodağının altında kiminsə qarasına bir biədər rus söyüşü söydü. Məhəmməd əsgərlikdə olmamışdı. Lakin on gün Rusiyada yaşamışdı. Orada da ancaq rus söyüşlərini öyrənmişdi. Heç rusların özləri bu söyüşlərin çoxunu bilmirdi. Heç rus dilini yaxşı bilənlərin çoxunun da bu söyüşlərdən xəbəri yox idi. Ona görə də dostları bilərəkdən Məhəmmədi əsəbiləşdirirdilər ki, o, bu rus söyüşlərindən söysün. Özü də bu söyüşlər elə bil onda çox maraqlı, şirin almırdı. O, söyüş söyləyəndə lap qaraqabaq adam olsa belə yenə də gülürdü. Çünki o, dörd-beş söyüşü elə ustalıqla bir-birinə calayırdı ki, hətta onun söyüşünü eşidən ruslar da maraqla qulaq

asırdılar. Hə. Bu yeddi-səkkiz mərtəbəli söyüşdən sonra Məhəmməd yenə də atasının qəbir daşındakı şəklinə baxdı. Elə bil dədəsi dərindən "ah" çəkdi.

- Mənim bayaqdan sadaladıqlarıma görə "ah" çəkirsən? Ah çəkmək yox, ağlamaq lazımdı kişi. Belə də gün-güzəran olar bizi düşmüşük?.. Sən sevin ki, öz ömrünü kefin istədiyini kimi sürürsən. Hər şeyin bol dövrünü, dövrünü görürsən. Sən hətta rus yağının mağazadan camaat almadığından əriməsini, xarab olmasını, kolbasanın göymərsini, qəndin su salmasını, taxılın kosarada qurd basdığı, balığın, etin çox olmasından itə, pişiyə verildiyini görürsən. Daha niyə ah çəkirsən, ay kişi? Hər il Rusiyadakı sanatoriyalara gedib, kefləyirdin... Nə isə. Bir sözlə əsl kişi kimi gen-bol yaşayıbsan. Bax, ona görə də burda rahatca yata bilirsən.

Bu vaxt baş daşındakı şəkil elə bil bir də "ah" çəkdi. Elə bu vaxt Məhəmməd araq butulkasının boş şüşəsini ələ vurub, kənara itələdi. Səndirləyə-səndirləyə ayağa durdu. Ayağa durandan sonra da səndirlədi. Hətta az qaldı ki, yixilsin. Baş daşından tutdu.

- Ay kişi, ağ eləmə. Dədim ki, həştad il ömür sürürsən, bəsindi. Rahatca öz kefinlə yat burda. Bir dörd tərəfinə bax. Hamısı cavan-cavan, yeniyetmə, sütlü oğlanlardı. Araqdan vurub, nəşədən çəkib, miniblər dədələri verən maşınlara, basıblar qazı axıra kimi. Öz qazları, maşının qazı qarışb bir-birinə və axırda da gəlib burda qazsız, filansız yatırlar... Sənsə min şükür ki, həştad il ömür sürüb öz əcalınla ölübsən. Daha nə istəyirsən? Elə bilirsən indi öz əcalı ilə ölənlər çoxdur? Yox. Öz əcalı ilə ölənlərin sayı indi çox azalıb. İndi öz əcalı ilə ölmək də böyük qoçaqlıqdı, ay dədə. Bu gün gəlmişdim sənin üçün ağlayam. Amma özümə, öz güzəranıma ağlayıb gedirəm. Ona görə də şadlığa sittä eləmə. İyirmi ildir necə yatıbsansa burda, eləcə də rahat yat. Heç nəyin də fikrini çəkmə. Allah sənə rəhmət eləsin. Özü də hələ bilmək olmaz mən də bu qəbiristanlığa qismət olacam ya yox. Bu hərrac bazarında qorxuram mənim ölümlü də satın alıb, lazımlı bədən üzvlərimi çıxarıb satınlar. Axı bu zamanədə hər şey

olar... Allah axırını xeyir eləsin. Hə. Sən rahat yat, dədə. Mən də öz günümə, güzəranıma ağlaya-ağlaya gedim. Görüm başıma haranın külünü tökürəm...

Məhəmməd səndirləyə-səndirləyə baş daşına yaxınlaşdı. Dədəsinin baş daşındakı şəklini öpmək istədi. Üzünü, dodaqlarını şəkilə yaxınlaşdıranda, birdən ilan vuran kimi geri çəkildi. Bir də gözlerini ovuşdurub baş daşındakı şəkilə baxdı. Diqqətlə baxdı. Bu onun dədəsinin şəkili deyildi. Höccələyə-höccələyə baş daşında yazılan adı oxudu.

- Mə-hə-m-m-əd-və-li...

O, bu sözləri bir neçə dəfə oxudu. Onun atasının adı isə Məhəmmədəli idi. Məhəmməd qəbiristanlıqda axırıncı dəfə üç il bundan qabaq olmuşdu. O vaxt da möhkəm içmişdi. Gəlib atasının qəbrinin üstündə çox ağlamışdı. Bu həmin vaxt idi ki, arvadı onu atıb, başqasına qoşulub qaçmışdı... Bu üç ildə isə qəbiristanlıq çox böyümüşdü. Bu müddətə burada çox adamları dəfn eləmişdilər. O, ətrafa göz gəzdirdi. Atasının qəbrini axtardı. Ayağa artıb öz işini görmüşdü. Məhəmməd artıq keflənmişdi. O, bir başdaşını iki-üç görürdü. Hava da artıq qaralmışdı. Məhəmməd sərxoş olsa da, bircə bunu başa düşürdü ki, bundan sonra daha atasının qəbrini tapa bilməyəcək. Ona görə də düşüdü vəziyyətlə razılaşb, səndirləyə-səndirləyə atasına oxşar, onun kimi ağ saqqallı kişinin qəbrindən uzaqlaşb, başdaşlarından tuta-tuta qəbiristanlıqdan tozlu yola çıxdı. Kəndlərinə tərəf getməyə başladı. O, sərxoş vəziyyətdə, ayaqları tozlu yolda "səkkiz rəqəmi yazayazay" getdikcə yenə bayaqkı yeddi-səkkiz mərtəbəli rus söyüşlərini dodağının altında söyürdü... Amma bu söyüşlərin kimə aid olduğunu aydınlaşdırmaq çətin idi. Çətin idi... Çünki bu gün Məhəmmədin söymək istədiyini o qədər adam var idi ki... Birdən onun beyninə çox qəribə bir fikir gəldi. Şahmat oyunundan sonra Şah da, piyadaları da bir qutuya qoyurlar. O, özünü bu tapıntılarına gülümsündü. Elə bil bu fikir onun üçün bir təsəlli oldu...

Ağalar İDRİSOĞLU,
Lənkəran-Masallı, Digah kəndi,
15-17 mart 1993-cü il